

УДК 338.439.02:663.911.3

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ НА РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.

Гамма Т.М., к.е.н., доцент

Одеський національний економічний університет

Проблема продовольчої безпеки завжди посідає провідне місце у загальній національній безпеці кожної країни, оскільки є обов'язковою умовою та передумовою соціальної та економічної стабільності держави.

Забезпечення продовольчої безпеки нині є актуальною проблемою розвитку економіки України. Це зумовлено впливом тривалої економічної кризи, яка охопила всі галузі народногосподарського комплексу, в тому числі й харчову та переробну. Обсяги продукції харчової промисловості у 2002 році становили лише 51% від обсягу випуску продовольчих товарів у 1990 році. Різкий спад виробництва при значному зниженні платоспроможності населення неминуче призвів до зменшення обсягів споживання продуктів харчування. Енергетична цінність середньодушового добового раціону харчування знизилася з 3597 ккал у 1990 році до 2998 ккал у 2008-му, або майже на 16,7 %, у тому числі продуктів тваринництва – майже на 22 %. Проте населення змушене зменшити частку коштів у сукупних витратах на придбання продовольчих товарів. Так, якщо грошові витрати домогосподарств на продукти харчування у 1999 році становили 57,0%, то у 2009-му році їх частка зменшилась до 50%.

Істотно підвищити рівень споживання населення продуктів харчування, особливо м'ясної та молочної продукції, не дозволяють низькі темпи зростання доходів населення та постійне зростання цін на продовольчі товари. В 2010 році вартість набору продуктів харчування, згідно з фізіологічними (медичними) нормами їх споживання, у розрахунку на 1 чоловіка віком старше 18 років становила в середньому по Україні 734,65 грн./міс., тоді як мінімальна заробітна плата не перевищувала у цей період 922 грн./міс [1]. Іншими словами, витрати на продукти харчування складала 80 % заробітної плати.

Продовольча безпека – офіційно прийняте у міжнародній практиці поняття, що використовується для характеристики стану продовольчого ринку країни або групи країн, а також світового ринку. Експерти Продовольчої та сільськогосподарської організації об'єднаних націй (ФАО) пропонують розглядати продовольчу безпеку як забезпечення гарантованого доступу всіх жителів країни, регіону до продовольства у будь-який час і обсягах, необхідних для забезпечення активного та здорового життя. У науковій літературі та офіційних документах міжнародних організацій відсутня єдина точка зору на дане поняття.

Дослідженню проблеми формування системи продовольчої безпеки країни присвятили свої праці багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів, у тому числі Л. Дейнеко, Ю. Лебединський, П. Саблук, О. Скидан, та інші [2-5]. Проте слід зазначити, що дослідження цієї проблеми зазначеними вченими мають переважно загальнодержавний характер та в них не знайшли відображення особливості забезпечення населення окремими найважливішими продуктами харчування, зокрема молока та молочної продукції.

Отже мета даного дослідження – визначення основних напрямків забезпечення продовольчої безпеки України саме на ринку молока та молочної продукції.

Нині в Україні існують дві точки зору щодо визначення поняття “продовольча безпека”. Перша передбачає підтримання постачання продовольчими продуктами на рівні, достатньому для забезпечення здорового харчування населення. Друга - робить наголос на досягненні самозабезпечення сільськогосподарською продукцією та на захисті вітчизняних товаровиробників.

Деякі західні та вітчизняні економісти вважають, що нарощування внутрішнього виробництва продовольства до рівня самозабезпечення економічно неефективне, бо витрати на виробництво окремих видів продукції будуть більші за витрати на їх придбання на світовому ринку. Але, зважаючи на те, що категорія продовольчої безпеки є складовим елементом економічної безпеки та характеризує економічну стійкість існуючої системи господарювання, її здатність забезпечувати первинні потреби своїх громадян без втрати політичної незалежності держави, це вимагає максимізації самозабезпечення країни.

У продовольчому забезпеченні нашої країни пріоритетне значення мають молоко та молочні продукти.

Споживання молочної продукції було традиційно високим протягом десятиріч. Маючи високий ступінь еластичності за доходом, молочні продукти поступово займають дедалі більшу питому вагу у витратах населення на продукти харчування.

Рівень споживання молока та молочних продуктів по всіх домогосподарствах України в 2010 році демонструє зростання в межах 2,1% до рівня 1999 року та 11,7 % до рівня 2000 року. При цьому у міських домогосподарствах споживання молока та молочних продуктів зросло у 2009 році порівняно з 2000 роком на 26,6%. Підтвердженням тези щодо високого ступеня еластичності попиту на молоко та молочні продукти від рівня доходів населення є те, що середньодушове споживання молока та молочних продуктів між першою та п'ятою квінтільними групами мало розрив у 1,7 раза у 2008 році. Так, якщо в середньому за місяць у 2008 році одним домогосподарством споживалося за місяць 22,6 кг, то населення першої квінтільної групи – 16,8 кг, а п'ятої – 28,5 кг молока та молочних продуктів на місяць. При цьому п'ята квінтільна група тяжіє до споживання молочних продуктів, що мають більші витрати молока-сировини на готовий продукт і відповідно вищу ціну, таких як тверді сири,

сметана підвищеної жирності, сиркові десерти, йогурти, масло вершкове, кисломолочний сир із вмістом жиру 18, 15%, молоко та кисломолочні продукти із вмістом жиру 3,5 та 4,2%. Натомість у першій квінтильній групі в структурі споживання молока переважають молоко незбиране, кисломолочні продукти та сир кисломолочний незбираний із низьким вмістом жиру або знежирені [6].

Таблиця 1
Споживання молока та молочних продуктів на душу населення в Україні, кг

Продукти	Норми харчування		Споживання на душу населення		
	раціональна	мінімальна	1990	2009	2010
Молоко та молочні продукти	380	341	373	237,6	229,2

* Розраховано за даними Держкомстату України.

Дані таблиці свідчать про те, що, незважаючи на те, що рівень середньодушового споживання молока та молочних продуктів в 2009 році дорівнював 237,6 кг, він становить лише 62,5% від раціональної норми харчування, та 69,6% від мінімальної норми харчування, запропонованої інститутом харчування України, а також значно нижчий за показник 1990 року.

Для оцінки самозабезпечення країни продовольством, як критерію продовольчої незалежності, використовується рівень поставок продовольства за імпортом, який має не перевищувати 30% від загального рівня обсягу його споживання в країні. Виходячи з річної середньодушової потреби у молоці та молочних продуктах (380 кг), рекомендованої інститутом харчування, потенціальна місткість вітчизняного ринку становить близько 18,0-18,6 млн. тонн молока та молокопродуктів. Враховуючи середньорічні обсяги виробництва цієї продукції за останні роки, Україна забезпечує себе даним видом продовольства приблизно на 77%. Виробництво молока та продуктів його переробки в Україні повинне здійснюватися в таких обсягах, які б дали змогу повністю забезпечити ними населення, а також формувати достатній експортний потенціал. Незначні обсяги імпорту молочних продуктів останнім часом дають можливість зазначити, що саме українська молочна промисловість формує ринкову пропозицію на внутрішньому ринку молокопродуктів.

На думку більшості спеціалістів, ринок молочних продуктів України слабо диференційований, він пропонує переважно продукцію “традиційного” асортименту молочних підприємств. Крім того, втрачені традиції спеціалізації регіонів та підприємств на випуску окремих молочних продуктів, хоча існуючі технологічні можливості й розширення регіональних ринків збуту підприємств дають можливість відновити спеціалізацію випуску продукції на якісно новій основі.

В європейських країнах асортимент молочної продукції сягає понад 120 позицій, на сьогоднішній день асортимент української продукції стрімко

зростає, що пов'язано з процесами кооперації та інтеграції на вітчизняному ринку молока.

Виробництво молочної продукції, насамперед, залежить від стану молочного скотарства в країні. Щороку валові надої молока зменшуються. Так, у 1995 році в Україні виробництво молока в усіх категоріях господарств становило 17,27 млн тонн, а на 1 січня 2010 року – лише 11,24 млн. тонн. Основними факторами зниження виробництва молока є скорочення поголів'я корів та зниження їх продуктивності.

Таблиця 2

Поголів'я корів по всіх категоріях господарств України

Поголів'я	Роки				
	1995	2000	2008	2009	2010
Усі категорії господарств	7818,3	5431	3095,9	2856,3	2736,5
Сільськогосподарські підприємства	4595	1851	624	605	589
Особисті господарства	2936	3107	2232	2132	2042

Наведені у таблиці дані свідчать про катастрофічне зменшення поголів'я корів. В 2010 році цей показник склав лише 35 % від показника 1995 року. В останні роки поголів'я корів зменшується помірними темпами: якщо в 2009 році рівень поголів'я скоротився на 7,7 % проти рівня 2008 року, то в 2010-му - на 4,2% порівняно з 2009 роком. Скорочується поголів'я корів на сільськогосподарських підприємствах: в 2009 році рівень поголів'я в цих господарствах ледве скоротилося на 3,2% від рівня 2008 року, та на 2,6 % у 2010 р. порівняно з 2009 р. Дещо краще становище спостерігається в особистих господарствах населення. З 1995 року простежується позитивна тенденція до збільшення поголів'я корів, в 2000 році їх число зросло на 5,8%, але за останні роки знову простежується тенденція до скорочення поголів'я корів в особистих господарствах, за три роки їх число скоротилося на 8,5 %.

Одна з найважливіших проблем скорочення поголів'я корів – відсутність економічної зацікавленості сільськогосподарських підприємств у виробництві молока внаслідок цінового диспаритету, що склався у взаємовідносинах у сфері виробництва та переробки молока. Так, закупівельні ціни на молоко, як сировину, зростають у декілька разів повільніше ніж оптові та роздрібні ціни на продукцію його переробки [1].

Закупівельні ціни на молоко в 2010 році зросли на 37% відносно цін 2009 року та вони все одно не в змозі покрити виробничих витрат, що не стимулює збільшення обсягів виробництва сировини.

Порушення цінової пропорції негативно відбилосся на інтересах не тільки виробників молока, але й переробників, та , в решті, призвело як до спаду виробництва молока, так й обсягів його переробки.

Таке положення, що склалося на сьогоднішній день у молочному скотарстві, не дає можливості збільшити обсяги виробництва молока, а,

отже, задовольнити споживачів у різноманітній молочній продукції, якої потребує ринок.

Таблиця 3

Порівняльна таблиця цін виробництва та переробки молока

Продукція	Ціна закупівлі молока, грн./л.				Роздрібна ціна молока ; грн./л.						
	Роки				Роки						
	2008	2009	2010	2010/2009	2008	Щодо ціни сировини	2009	Щодо ціни сировини	2010	Щодо ціни сировини	2010/2009
Молоко	1,85	1,82	2,49	137	4,03	217,8	4,83	265,4	5,58	224,1	115,5

На підставі проведеного дослідження можемо зробити висновок, що за даних умов вирішити всі проблеми, що існують у молочному секторі лише за допомогою ринкових важелів, неможливо. Комплексна програма забезпечення продовольчої безпеки на ринку молока та молочної продукції має ґрунтуватися на раціональному поєднанні методів державного регулювання та ринкового саморегулювання. Основними напрямками державного економічного регулювання ринку молока та молокопродуктів мають стати:

- виведення з кризового стану молочного скотарства України, використання комплексу заходів щодо підтримки вітчизняного сільськогосподарського виробництва молока; стимулювання збільшення виробництва молока;
- цінова політика, спрямована, насамперед, на створення умов оптимізації цінових співвідношень між продукцією сільського господарства та переробних підприємств, підтримка доходів виробників молока;
- забезпечення підвищення платоспроможності населення.

Література:

1. Державна служба статистики України [електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Борщевський П., Дейнеко Л. Продовольча безпека країни: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дейнеко // Розбудова держави. – 2000. - № 1-6. – с. 66-73.
3. Саблук П., Юрчишин В. Концептуальні основи розробки аграрної (аграрно-продовольчої) доктрини України. Наукова доповідь. / П. Саблук, В. Юрчишин // Економіка АПК. – 2000. - №8. – с.3-36.
4. Скидан О. Продовольча безпека як пріоритет регіональної аграрної політики / О. Скидан // Економіка України. – 2004. - №3. – с. 53-60.
5. Скидан О. Формування аграрної політики для забезпечення продовольчої безпеки країни / О. Скидан // Економіка АПК. – 2004. - №4. – с. 19-25.

6. Кундєєва Г.О. Вплив рівня диференціації доходів населення на вирішення продовольчої безпеки домогосподарств / Г. О. Кундєєва // Вісник Запорізького національного університету. - 2010. - №4(8). – с.258-267

Гамма Т.М., ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ НА РИНКУ МОЛОКА ТА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.

Автором розглянута проблема продовольчої безпеки України у розрізі окремого продуктового ринку: ринку молока та молочної продукції. Проведений аналіз стану та розвитку молочної галузі за період 1990-2003 роки. Визначені основні напрямки забезпечення продовольчої безпеки на ринку молока та молокопродуктів.

Ключові слова: продовольча безпека, рівень споживання, продовольча незалежність, ринок молока, цінова політика.

Гамма Т. Н., ОБЕСПЕЧЕНИЕ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ НА РЫНКЕ МОЛОКА И МОЛОЧНОЙ ПРОДУКЦИИ

Автором рассмотрена проблема продовольственной безопасности Украины в разрезе отдельного продуктового рынка: рынка молока и молочной продукции. Проведен анализ состояния и развития молочной отрасли за период 1990-2003 годы. Определены основные направления обеспечения продовольственной безопасности на рынке молока и молокопродуктов.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, уровень потребления, продовольственная независимость, рынок молока, ценовая политика.

Gamma T. N. ENSURING FOOD SECURITY IN THE MARKET MILK AND MILK PRODUCTS

The author considers the problem of Ukrainian food safety on separate product market: the dairy market. The analysis of dairy branch state and development for period 1990-2003 is conducted. Defined directions of providing Ukrainian food safety on dairy market.

Keywords: food security, consumption, food sovereignty, the market of milk, pricing policy.